

K i t a p T a n ı t ı m ı

Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme¹

Bilal Yıldırım²

Kösebalaban'ın kitabı, kronolojik olarak ilerleyen, farklı temalara sahip yedi bölümden oluşmaktadır. Yazar, ilk bölümde, Cumhuriyet dönemi Türk dış politikasının temelini oluşturan ideolojik kimliklerin oluşumlarını ele alarak kavramsal ve teorik çerçeveyi kurmaktadır. Yazara göre, dağılma sürecine giren Osmanlı'daki çözüm arayışları (1), farklı önerilerde bulunan üç ideolojinin zuhur ettiği sosyal zemini teşkil etmiştir. Bu ideolojileri; Müslüman kimliğini öne çıkaran İslamcılık, liberal bir yapıya sahip ve Osmanlı coğrafyasında yaşamakta olan tüm topluluklara bu kimlikte toplanmayı öneren Osmanlıcılık, son olarak da Türkçülük oluşturmuştur. Bu ideolojik ayrımlar, İmparatorluğun dağılmasıyla birlikte yok olmamışlar, aksine Cumhuriyet döneminde farkı tezahürlerle varlıklarını muhafaza etmişler ve yazarın Seküler Milliyetçilik (Kemalizm) (9), Seküler Liberalizm (11), Pro-İslamcı Milliyetçilik (13) ve Pro-İslamcı Liberalizm (15) şeklinde tasnif ettiği dört ideolojik grupla Türk dış politikasına damga vurmuşlardır. Tarihsel-sosyolojik zeminin yanı sıra, paradigmatik-metodolojik çerçevesini de ortaya koyan yazar, uluslararası yapı içerisinde devlete faillik atfeden Alexander Wendt'in Sosyal İnşacılık yaklaşımı yanı sıra (16), devlet içerisindeki grupların failliklerini öne çıkaran Jutta Weldes ve asıl fail olarak insanı gören Valerie Hudson'dan da istifade etmektedir (17).

İlk bölümde, bu ideolojik grupların Cumhuriyet dönemi tezahürlerini ortaya koyan yazar, ikinci bölümde, bu yapıları birbirinden ayıran özellikleri ve fikri temel-

¹ **Wendt**, A. (2003), *Social Theory of International Politics*, New York: Cambridge University Press.

² Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

leri açıklamaktadır. Buna göre, ittifad-ı islam'ı savunan İslamcılık (34), II. Abdülhamit'in devlet politikasına yansımaya rağmen, İngiltere ve Fransa karşısında başarılı olamamıştır. Osmanlıcılık ideolojisinin ittifad-ı anasır savunusu ise (26), Rusya karşısında zayıf bir konumda olan İmparatorluğun, güç dengesini oluşturmak üzere Rusya'ya karşı kendisini savunan İngiltere ve Fransa'nın Rusya'yla artık birlikte hareket ederek Osmanlı topraklarını paylaşmaya girişmesinin ardından, İmparatorluk çatısı altındaki unsurların milliyetçi duygularının bu devletler tarafından tahrik edilmesi karşısında kendisini muhafaza edecek güce sahip olmaması dolayısıyla etkisini kaybetmiştir. Böyle bir ortamda Türkçülük, Osmanlı'nın yeniden toparlanmasını sağlayacak milliyetçi bir ideoloji olarak ortaya çıkmaktadır (40). Türkçülüğün önerisi ise, tüm Türk topluluklarını bir araya getirerek Turan birliğini sağlamaktır. Üstelik sömürge imparatorluklarını rahatsız etmeyeceği için, gerçekleştirilebilir bir öneri olma iddiasındadır. Bu önerinin önündeki tek engel ise, Rusya iken; İngiltere ve Fransa'yla sağlanacak ittifak ise, bu engeli karşı yeni güç dengesi olacaktır.

İmparatorluğun bu durumunun sebebi olarak görülen idari yapının ve sultanının otoritesinin sorgulanması, Osmanlı'daki değişimlerin önünü açmıştır. Askeri alanda başlayan yenilikler, Batıdaki gelişmelerden daha çok haberdar olan bir nesil beraberinde getirmiş ve bu nesil, Batı ile Osmanlı'yı kıyaslayarak, söz konusu üç ideoloji çerçevesinde belirli öneriler ortaya koymuştur. Meşveret usulünü öneren İslamcılar, herkese eşit vatandaşlık hakları vaat eden Osmanlıcılar ve padişahın otoritesine itiraz eden Türkçülerin meydana getirdiği yeni yapı, İttihad ve Terakki Fırkası'nı kuran Türkçülerin ülkenin yönetimini ellerine aldıkları bir ortamda uygulanan milliyetçi politikalar, İmparatorluğun I. Dünya Savaşı'na girmesi ve ardından da yıkılmasıyla sonuçlanmıştır (43).

Üçüncü bölümde yazar, Türkçülükten beslenen Kemalizm'in yeni bir millet oluşturma sürecini anlatmaktadır (47). Buna göre, Misak-ı Milli sınırları içerisinde kendi ulus-devletini kuran Kemalizm, dış politikada dışa kapalılığı benimseyerek, içeride ulusal bütünlüğü sağlamaya çalışmıştır. Bu süreç, kendi içinde çelişikler taşımıştır; çünkü bir taraftan kurucu unsur olarak İslam referans alınırken, diğer taraftan Batı Medeniyeti seviyesine erişebilmek için İslam geleneği ve mirası reddedilmiştir. Bu durum başka bir çelişkiyi daha içermektedir: Bağımsızlık mücadelesinin verildiği Batı, Türk modernleşmesi için referans alınmaya devam etmiştir. Kendi ulusunu yaratma sürecinde Kemalizm, gayri Müslimleri azınlık olarak görüp ayrımcılık yaparken, Müslüman unsurların aslında Türk olduğunu iddia ederek, asimilasyon ihtiyacını benimsemiştir. Böylece rejim, özellikle Kürtlerin dahil olduğu yeni iç tehditler yaratmış ve II. Dünya Savaşı yaklaşırken dışarda da güvensizlik hissiyatı artmıştır. Bunlardan ilkiyle baş etmek için İran, Irak ve Afganistan'la birlikte Sadabat Paketi'ni imzalamış (56); ikincisi için ise, Yunanistan ve diğer Balkan güçleriyle, daha sonra da Fransa ve İngiltere ile yakınlaşmıştır (57).

İlk üç bölümde, ideolojik kimliklerin oluşum süreçlerini ortaya koyan Balaban, buraya kadar sadece Kemalizm'in pasif izolasyonist dış politikasına değinmişken, dördüncü bölümde liberal Mendres hükümetinin aktif dış politikasını ele almaktadır (69). Bu dönemde ön planda bütünleşmeciliğin ve çok boyutlu bir yönelimin olduğunu ortaya koymaktadır (72). Bu çerçevede, Arap ve diğer Müslüman devletleriyle bütünleşme çabalarına giren hükümet, Doğuyla ilişkileri canlandırırken Batı'da da NATO üyeliği için gayret etmiştir. Bu çabaların ardında, Rusya'ya karşı Türkiye'nin güvenliğini artıracak bir etkinlik alanına erişmek gayesi vardı. Nasır liderliğindeki Mısır'la birlikte İsrail'i tehdit olarak gören komşu Arap ülkeleri, İsrail'i destekleyen Batı'yla yakın ilişkiler içerisindeki Türkiye'nin bütünleşme çağrılarına olumsuz yaklaşmıştır (80). Bu sırada, ABD'yle fikir uyuşmazlıkları yaşanırken, İsrail'in bu ülkedeki lobi gücü keşfedilmiş ve Araplara alternatif olarak İsrail'le yakın ilişkiler kurulmaya başlamıştır (81). Rusya ile görüş farkını azaltmaya niyetlenen Menderes hükümetinin çok boyutlu dış politikası, 1960 darbesiyle sona ermiştir. Menderes'in dış politikasıyla ilgili bir başka durum ise, çok boyutluluğunun gereği olarak yönelim gösterilen her alanda Kemalist fraksiyonların, bugüne benzer bir şekilde, rejime ihanet ithamında bulunmalarıdır.

1960'tan 20 yılın incelendiği beşinci bölümde ise, yazar, cunta tarafından desteklenen CHP'nin tek başına iktidar olamadığını ve beş yıllık süreçte üç koalisyona ancak liderlik edebildiğini belirtmektedir (87). Koalisyonlarla geçen bu dönemin en istikrarlı aralığı, 1965-71 yılları arasında yaşanmış (97), 1971 askeri muhtırasının ardından ise, yeniden koalisyon hükümetlerinin kararsızlık evresine dönülmüştür. Dönemin başlangıcında, Amerika ile dostane ilişkiler ön plandayken, önce Füzze Krizi daha sonra da Kıbrıs politikasındaki Amerikan tutumu ve Johnson mektubu, bu ülkenin dostluğunun ve güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Askeri müdahalelerin gölgesinde geçen bu yirmi yıllık süreçte Kıbrıs ve Ortadoğu'nun Müslüman Arap ülkeleriyle ilişkiler ön plandaydı. Türkiye'nin ABD ile zaman zaman gerilen ya da yakınlaşan ilişkilerinin temeli, bu dönemde atılmıştır (91). Kıbrıs krizinde, kendi güvenliğini tek başına temin edemeyen Türkiye'nin aradığı desteği sadece Batı'dan sağlayamayacağı görülmüş, Rusya (100) ve Müslüman ülkelerle (101) ilişkilere yeniden önem verilmiştir. Aynı şekilde ekonomi de çok boyutluluğa ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Kıbrıs müdahalesinin (105) gerçekleştirildiği bu dönemde gereken askeri ve siyasi desteği elde etmekte zorlanan Türkiye'nin ekonomik olarak da güçlü olmayışı, ihtiyaç duyduğu finansal kredileri elde etmesini zorlaştırmıştır. Buna bir de ülkedeki siyasi istikrarsızlıklar eklenince, Türkiye ile ABD arasında, Türkiye aleyhine gelişen asimetrik ilişkiler kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Türkiye'nin, Kıbrıs politikasında Araplardan destek görmesi ve OPEC üyesi ülkelerin 1973'te Türkiye'yi petrol ambargosunun dışında tutması (109), çok boyutlu dış politikanın ender kazanımlarını teşkil etmiştir.

Kösebalaban, 1983-2002 yılları arasını ele aldığı altıncı bölümde, uluslararası yapısal dönüşümün Türk dış politikasındaki iz düşümlerini belirlemektedir (117). Güvenlik konusunda ABD'yle hareket eden, ticari ve ekonomik ilişkilerde Avrupa ülkeleriyle işbirliği yapan ama aynı zamanda Ortadoğu ile de aktif bir diplomasi yürüten Türkiye, Soğuk Savaş boyunca Rusya tehdidine karşı tampon olarak görülmekteydi. Bu durumun göstergeleri ise, Kıbrıs sorunu başta olmak üzere çeşitli politikaları için aradığı Batı desteğini elde edememesi ve demokratik rejimine rağmen askeri müdahalelerin Batılılar tarafından görmezden gelinmesi olmuştur (117). 1990'lardan itibaren Türk siyaseti, uluslararası alanda yaşanan dönüşüme paralel yeni bir kimlik edinmek üzere geliştirilen dört stratejiye şahit olmuştur: 1) Turgut Özal'ın, geniş bir etki alanına sahip liberal Osmanlıcılık stratejisi, 2) Ordu'nun, İsrail'le stratejik ortaklık içerisinde yürütülen bölgesel güvenliği sağlama stratejisi, 3) Erbakan'ın, İslam ülkelerinin liderliği stratejisi ve 4) İsmail Cem'in, Avrupa'yı ön planda tutan ve Türkiye'ye Avrupa ile İslam dünyası arasında köprü rolünü biçen yeni kimlik stratejisi (s. 118). Turgut Özal'ın güçlü bir şekilde iktidar olması, liberal hükümetlerin seçmenden gördüğü iltifatı ispatlamıştır. Özal'ın başbakanlığı döneminde (120), Türkiye yeniden aktif ve çok boyutlu dış politika dönemine girmiş, ABD ile ilişkilerini güçlendirmiş, ekonomik alanda sıçramalar yaşayarak Türk halkı üzerinde kimlik dönüşümüne neden olacak etkiler bırakmıştır. Dünya ekonomisine daha fazla eklenen halk, demokratik taleplerini ve siyasi etkinliğini artırmıştır. Özal'dan sonra cumhurbaşkanlığına seçilen Süleyman Demirel, arkasında bir lider boşluğu bırakmış, istikrarlı hükümetlerin kurulamadığı bu dönemde Ordu'nun siyasi etkisi, dış politikayı yönlendirecek derecede yükselmiştir (127). Ülke içinde İslami etkinliği rejime karşı bir tehdit olarak gören Ordu, diğer Müslüman ülkeleri de dış tehdit olarak algılayıp, bölgenin kendinden sonraki tek demokratik ve Arap olmayan ülkesi olarak güven duyduğu İsrail'le ilişkilerini önemli stratejik boyutlara taşımıştır. Bu dönemde seçimlerde partisi birinci olarak çıkan Necmettin Erbakan (132), Refah-Yol koalisyon hükümeti döneminde, D-8 projesi ile, kalkınmakta olan Müslüman ülkeler arasındaki işbirliğini artırmak isteyerek, liberal hükümetlerin dış politika teamüllerini izlemiştir. 28 Şubat süreciyle iktidarı kaybeden hükümetin ardından, askerinin etkinliğinin bir süreliğine arttığı, istikrarsız koalisyon hükümetleri dönemine girilmiştir (139).

Kitabın son bölümü olan yedinci bölümde, yazar, koalisyon hükümetlerinin ve askeri müdahalelerin ardından güçlü bir iktidar olan Ak Parti'nin dış politika tarz ve anlayışını, bunların meydana getirdiği olguları ele almaktadır (146). Ak Parti, aktif ve çok boyutlu dış politikaya bir dönüş gerçekleştirmiş ve bunu da hem medeniyet kimliği hem de rasyonel çıkar algısı üzerinden gerçekleştirmiştir. Bu dönemde dış politikaya yön veren (150) Ahmet Davutoğlu'na göre Türkiye, hem bir Doğuludur hem de bir Batılıdır. Böylece, Batı'da AB üyeliği için çabalayan Türki-

ye (153), üyelik müzakerelerinin başlamasıyla önemli bir mesafe kat etmiştir. Bush yönetimindeki ABD'yle gerilen ilişkiler, Obama yönetimi sırasında "stratejik ortaklık"tan "model ortaklık" tarzına erişerek (169), Türkiye'nin ABD nazarındaki yerini farklılaştırmış ve bölge ülkeleriyle ilişkilerinde uluslararası alandaki rolünü kuvvetlendirmiştir. İsrail'le iktidarın başlarında ticari ve askeri alanlarda geçmiş dönemlerde kurulan işbirliklerini sürdüren Türkiye, Filistin'le olan şiddete dayalı politikaları dolayısıyla bu ülkeyle arasına mesafe koymaya çalışmış, İsrail'i terör devleti olmakla itham etmiş ve bu süreçte yaşanan Davos'taki "one minute" krizi, iki ülke arasındaki gerginleşen ilişkilerin önemli bir göstergesi olmuştur. Daha sonrasında yaşanan Mavi Marmara olayının ardından, Türkiye İsrail'le olan diplomatik ve askeri ilişkilerini askıya almıştır (172).

Türkiye'nin İsrail'le ilişkileri, ABD'yle ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkilese de, Obama dönemi, önceki dönemden farklı olmuştur. Lakin ABD ile Türkiye'nin ilişkileri, çok farklı motivasyonlara da sahip olmuş ve bunlar sayesinde, örneğin Ermenistan'la yeniden başlatılmaya çalışılan diplomatik ilişkiler (162) sırasında iki ülkenin ortak hareket etmesine ya da sözde Ermeni soykırımının kabul edilmesi meselesinde tereddütlerin artmasına neden olmuştur. En nihayetinde "sıfır problem" politikası çerçevesinde komşu ve bölge ülkelerle artan ilişkiler, Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunu güçlendirmiştir. Bu durum, örneğin Halid Meşal'in Türkiye'yi ziyareti sırasında (178) gösterilen tepkiler, bölgesel barışa katkıda bulunacak politikasının bir parçası olarak görülmesini beraberinde getirmiştir. Demokratikleşme politikaları çerçevesinde geçmişte tehdit olarak görülen durumlarla yüzleşen Türkiye (160), komşu ülkelerle işbirliği çerçevesinde ilişkilerini derinleştirmesi sayesinde de tehdit algısını azaltmıştır. Bu politikayı diğer ülkelerin kendi içlerindeki ya da aralarındaki problemler için de uygulayan Ak Parti, çeşitli arabuluculuk faaliyetleri (181) ya da askeri varlığı sayesinde (176), ülke içindeki istikrarla bölgedeki ve uluslararası alandaki istikrar arasında her zaman bir neden-sonuç ilişkisi görmüştür. Yazarın ifadelerinden, Ak Parti döneminde Türk dış politikasının yoğunluk bakımından sürekli yükselen bir ivmeye ve nitelik bakımından da belirli bir istikrara sahip olduğunu çıkarmak mümkündür. Türk dış politikasındaki bu durum, bir yönüyle geleneksel dış politikanın bir tezahürü iken, diğer bir yönüyle de yenidir. Bu yenilik, uzun süren iktidarı sayesinde, bir yandan medeniyet kimliğinin bir dış politika unsuru olarak istikrarlı bir şekilde ortaya konması diğer yandan ise rasyonel çıkar hesabının gerçekleştirilmesi sayesinde mümkün olmuştur.

Hasan Kösebalaban'ın kitabı, yukarıda kısaca değinilen bölümlerinden de anlaşılacağı üzere, Türk dış politikasını belirli oranlarda etkileme gücüne sahip, ulusal ve uluslararası alanda gerçekleşen tarihi vakıaları tespit etmektedir. Kösebalaban, bu vakıaları, karar verici aktörlerin kimlikleri üzerinden ele almakta ve böylece

farklı kimliklere sahip aktörlerin eylemleri arasında da farklılıklar oluşturan kendilerine has perspektifleri açıklayabilmektedir. Bu yönüyle kitap, Türk dış politikasını kimlik(ler) üzerinden açıklama gayretinde olan ender eserlerdendir. Dolayısıyla, uluslararası alanda bir aktör olarak algılsa da kendi içinde çeşitli aktörleri haiz bir yapı olarak devlet, içe dönmük unsurları itibariyle ele alınabilmektedir. Modern uluslararası ilişkiler disiplinin doğasında bulunan ve bu disiplindeki çalışmalara yansıyan önemli bir zaaf, devletlerin toplumsal olarak yegane bir yapı gibi algılanması ve bu yapıyı oluşturan unsurların çeşitliliği ve aralarındaki farkların görmezden gelinmesidir. Bunun neticesi ise, devletlerin sabit ve verili çıkarlara sahip olduğu ve bunları maksimize etmeye çalıştıkları varsayımına dayalı analizler olmaktadır. Ele aldığımız bu kitapta, bu kaniya kapılmadan hareket eden Kösebalaban, Türk dış politikasına yön veren, Türk siyasetinin tarihi evrimi neticesinde ortaya çıkmış olan ideolojik unsurları ve bu unsurların birbirinden farklı dış politika tasavvurlarını ve eylemlerini ortaya koyabilmiştir. Bu yönüyle kitap, Türk dış politikası hakkında farklı düşünebilmek isteyen okuyucular ve uluslararası ilişkiler öğrencileri için okunması gereken bir eser niteliğindedir.

Bu çalışma önemli bazı zaafılar da ihtiva etmektedir. Bunlardan ilki, birinci bölümde ortaya konan teorik çerçevenin, tarihi zemin açısından başarılı olmasına rağmen, paradigmatik-metodolojik bakımdan aynı seviyede olmamasıdır. Kitabın ilk bölümünde, Alexander Wendt'e kısaca değinen ve Social Theory of International Politics'e yanlış bir şekilde atıf yapan yazar, Wendt hakkında çokça yapılan eleştirileri tekrarlayarak onun ortaya koymak istediği metodolojiye dair yeterli fikre sahip olmadığı izlenimi uyandırmaktadır. Diğer isimlere yapılan atıflar ise, Kösebalaban'ın, devlet yerine bireyleri aktör olarak almasını meşrulaştırmaktadır. Bu durum, kitabın başka bir zaafını teşkil etmektedir. Alexander Wendt, yapı ve aktörün ontolojik ve epistemolojik varlıklarının, aralarındaki karşılıklı etkileşimle mümkün olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla her iki unsuru da bu kabul üzerinden okumak, birinin diğerine karşı üstün bir konuma yerleştirilmesini önlemektedir. Yapısal bir analiz yapmak gayretinde olan ve bu doğrultuda bir uluslararası ilişkiler teorisi kurmaya çalışan Wendt, ne aktör unsurunu görmezden gelmekte ne de bir devletin kimliğini büyük oranda inşa ettiğini düşündüğü iç politik aktörleri önemsiz bulmaktadır. Devleti insana benzetmesi de, onun aktör telakkisi konusunda bizlere önemli ipuçları vermektedir (Wendt, 2003).

Wendt, eylemlerin temelinde ideaların bulunduğunu ve dolayısıyla ideaların fark yarattığını (ideas make difference) düşünmektedir. İdealar, somut halini eylemlerin oluşturduğu yapının soyut yanını teşkil etmektedir. Dolayısıyla idealar setindeki ya da bir ideanın tanımındaki değişim, aktörlerin eylemleri üzerinden yapısal bir değişimi netice vermektedir. İdealar setindeki ya da tanımındaki değişim tarihsel olgular üzerinden mümkün olduğu için, böylesi bir tarifle, idealar ve eylemler arasındaki on-

tolojik ve epistemolojik bağımlılığı görmek mümkündür. Dolayısıyla idealar, analiz yapabilmek için ihtiyaç duyulduğunda hesaba katılan değil, aksine analizin, kendisi olmadan mümkün olmadığı temel unsurları teşkil etmektedir. Wendt'le ilgili bu hususlara değinmemizin nedeni, Kösebalaban'ın belirli zaaflarını daha iyi tespit etmek amacını taşımaktadır. Yine aynı sırayla gidecek olursak, Kösebalaban, bu kitabında bariz bir aktör-yapı ilişkisi kuramamaktadır. Dolayısıyla, epistemolojik ve ontolojik açıdan birbirinden bağımsız bir yapı ve aktör telakkisi izlenimi doğmaktadır. Bu durumun doğal bir neticesi olarak, yapının bir unsuru olan idea tasavvuru yerine, ideadan bağımsız bir yapının imkânı benimsenmekte ve idealar da ihtiyaç duyulduğunda veri olarak alınmaktadır. Dolayısıyla Kösebalaban için rasyonel bir çıkardan bahsetmek mümkün olmakta ve çeşitli düzeylerdeki dönüşümler görmezden gelinmektedir.

İnşacı metodolojilerin en önemli özelliği, dönüşümleri anlamının epistemolojik engellerini ortadan kaldırmak ve bu dönüşümleri, gerçek bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde açıklayacak metodolojiyi ortaya koyabilmektir. Sosyal yapının bir parçası olan tüm unsurlar ilişkisel ve dolayısıyla tarihseldir. Böylesi bir varsayımın bir gereği olarak, bu unsurların epistemolojik ve ontolojik varlıklarını mümkün kılan ilgili ilişkisel ve tarihsel zemini keşfedebilmek, onları anlamak ve anlamlandırmak açısından elzemdir. Kimlikler, bu ilişkisel ve tarihsel zeminin hem nedeni hem de sonucudur. Dolayısıyla sürekli olarak bir değişim ve dönüşüm içerisindedirler; bu değişim ve dönüşüm, başka her şeyin değişim ve dönüşümünün de habercisidir. Kösebalaban için mümkün olan tek değişim, aktör düzeyinde, ortaya koyduğu ideolojik gruplardan hangisinin iktidarda olduğu ve yapısal düzeyde ise, ideolojilerin gerektirdiği eylemler için ihtiyaç duyulan fiziksel şartların var olup olmamasıdır. Örneğin Soğuk Savaşın sona ermesi, hemen sonrasında ABD'nin bariz üstünlüğü ve ardından güç dengesinin oluşmaya başlamasıyla ortaya çıkan çok kutupluluk ya da küreselleşme süreçleri, meydana getirdikleri fiziksel imkânlar ve kısıtlamalar itibarıyla önem arz etmektedir. Bu yüzden dönüşümlerin ideal düzeyi göz ardı edilmektedir. Dolayısıyla ortaya konan ideolojik kimlikler, ele alınan süreç içerisinde yapıdan bağımsız bir şekilde açıklanabilmekte, bu grupların kendi aralarındaki etkileşimlerinin yapı ile alakası hem de yapıyı ve kendilerini dönüştürebilme potansiyeli fark edilememektedir. Dolayısıyla aktör olarak bireyi öne çıkaran Kösebalaban, buna rağmen ideolojik grupları aktör olarak benimseme çelişkisine düşmekte ve yapı ile aktör arasındaki ilişkiyi, uluslararası yapıdan kaynaklanan imkân ya da kısıtlılıklara aktörlerin kimlikleri çerçevesinde yanıt verdikleri bir etki-tepki derecesine indirmektedir. Bu yönüyle çalışma, sosyal inşacılığın ortaya koyduğu ideal bir temel üzerinde durmaktan ziyade, merkezinde materyalin yer aldığı ancak idealara gerektiğinde yer veren liberalizme yakın durmaktadır.